

PŘECHODNÉ OBDOBÍ: 6. - 8. STOL. III.

Britské ostrovy: Keltské **Irsko** nikdy nebylo součástí římské říše. Snad již dříve než v 5. století působili v Irsku byzantští misionáři, běžně se však soudí, že se do Irska dostalo křesťanství z Británie, a to prostřednictvím **sv. Patrika**, který z Británie pocházel. V 6. stol. navázal s irskou církví styky Řím a tak sem pronikla latinská vzdělanost. Jazyková výuka byla na irském ostrově omezena svým účelem – šlo o výchovu kněží a mnichů. K tomu účelu stačila elementární znalost gramatiky a slovní zásoby a nebylo třeba zabývat se antickými literárními texty. Nejstarší latinské texty, napsané v Irsku, mají proto rysy latině cizí, a mají spíše školský než literární charakter. Jazyk je zároveň školský i barbarský, vyskytují se v něm vzácná slova, vzata z glosářů.

Británie byla starou římskou kolonií (Britové byli římskou misí od 3. stol. zčásti i christianizováni), když odtud ale na počátku 5. stol. stáhli Římané své legie, nebyla romanizace ještě dovršena. V 1. polovině 6. století vtrhly do Británie germánské kmeny Anglů, Sasů a Jutů a ostrov z největší části germanizovaly, země byla ale rychle znovu christianizována a získávána pro civilizaci dvojí cestou: zaprvé to bylo působení mnichů, přicházejících z Irska. Ti zde založili v 7. stol. několik klášterů. Jedním z nejdůležitějších byl klášter Iona, který založil Columba Starší na ostrově Hy ve Skotsku. Ještě větší význam mělo prostřednictvím římských misionářů: tato nová římská misie v Británii začala tím, že sem r. 596/7 poslal papež Řehoř Veliký benediktinského mnicha Augustina (stal se pak prvním biskupem v Canterbury). Velké školy se utvářely od konce 7. stol., zvláště klášterní a biskupská škola v Canterbury (640), poté v Yorku. – S jazykem tomu bylo podobně jako v Irsku, byl zároveň knižní a zároveň bizarní.

Sv. Columba (z Hy, Columba Starší, Colum Cille, cca 520-597) založil v roce 563 klášter Iona na ostrově Hy na skotském západním pobřeží. Iona byl hlavní irský klášter, centrum christianizace i kulturního života na severu britského ostrova. Columba Starší je autorem několika hymnů, mezi nimi abecedního hymnu *Altus prosator*, který ve 23 strofách rýmovaného přízvukového dimetru vypráví historii světa od stvoření do posledního soudu (*čítanka*, 9). Charakteristické pro ostrovní latinu je užívání neobvyklých, často knižních a v antické latině ojedinělých výrazů: např. hned v incipitu je Bůh osloven výrazem „prosator“ ve významu „Stvořitel“.

Irský *Liber hymnorum* (*čítanka*, 10) obsahuje rytmičné hymny s bohatými rýmy a

s aliteracemi. Jejich prosodie je založena spíše na počtu slabik než na přízvuku. O něco mladší, z konce 7. stol., je *Antiphonarium Benchorensis* (*Antifonář z Bangoru*), který obsahuje asi sto duchovních skladeb ze 6. a 7. stol., a to modlitby, zpěvy, hymny, mešní liturgické zpěvy. – Obsahem se od těchto liturgických sbírek liší dvě další, které nemají jednoznačně liturgické určení, ale mluví o klášteře, jeho reguli, o jeho založení, historii, zakladatelích, významných osobnostech, opatech. Jsou to *Versiculi familiae Benchuir* (*čítanka, 11*) a *Memoria abbatum nostrorum*, která podává seznam patnácti benchorských opatů od založení klášteře až do posledního desetiletí sedmého století.

V Irsku se zrodil zcela zvláštní literární výtvor, pro tuto kulturní oblast příznačný, *Hisperica famina*. Bizarní vlastnosti irského jazyka a stylu jsou zde dovedeny do krajnosti. Nemůžeme říci, zda jde o poezii nebo o rýmovanou prózu, protože není možno s jistotou určit metrická schémata. Co do slovní zásoby se zde prolínají latinské neologismy, grécismy, výrazy z glosářů, úplně nově vytvořená slova, výrazy semitské a keltské, výsledek je tedy na hranici nebo spíše až za hranicí srozumitelnosti. Je to 24 skladeb, celkem 612 veršů (jde-li o verše), které popisují věci nebo vypravují o událostech. V textu byly zjištěny výpůjčky z Isidora, což umožňuje datovat skladbu asi do poloviny 6. století.

Sbírka začíná dlouhou předmluvou o 150 verších, již první verš je charakteristický pro jazyk a styl: *Ampla pectoralem suscitavit vernia cavernam* („vernia“ má asi být „radost“). Následuje *De doudecim vitiis Ausonicae palathi*, pasáž, začínající verši *Bis senos exploraverchos/ dui Ausonicam lacerant palathum*, pak následuje *Lex diei*, která má největší rozsah a popisuje den, jak probíhá a jak jej lidé tráví od rána do večera. Popis svítání zní:

Titaneus Olimiphium inflammat Arotus (tj. „hvězda“) *tabularum*,

Thalasicum illustrat vapore flustrum,

Flammivomo secat polum corusco supernum,

Almi scandit camaram firmamenti.

Následují odstavce *De celo*, *De mari*, *De igne*, *De campo*, *De vento*, *De plurimis*, pak *De taverna* (nikoli hospoda, nýbrž skříň na knihy), *De tavola* (písařský stůl), *De oratorio*, *De oratione*. Nakonec *De gesta re*, vyprávění o loupežném nájezdu (krádež prasete?).

Nebylo dosud možno určit, ba ani odhadnout, jaký je žánr nebo spíše funkce tohoto výtvoru: může jít o encyklopedii, o učebnici, dokonce snad o výtvor v tajném jazyce, šifru.

Známe i drobnější texty podobného rázu, např. básnickou abecední skladbičku *Adelphus adelpha*, která je seznamem grécismů, výrazů pro příbuzenské vztahy:

Adelphus adelpha meter

Alle pilus hius tegater

Dedronte tonaliter.

Blebomen agialus

Nicate dodrantibus

Sic mundi vita huius.

Lorica. Pod názvem „Lorica“, který latinsky běžně znamená pancíř, brnění, vznikají v Irsku této doby modlitby prosící o ochranu, často o ochranu osoby, ale v některých případech o ochranu před zlými duchy. U těchto modliteb je možná, ale nikoli zcela prokázaná souvislost s lidovými zaříkadly, s pozůstatky pohanských magických praktik.

Columbanus (563 - 23.11.615)

Columbanus, zvaný také Columba mladší, pocházel z Irska. Vyučoval v klášteře Bangor, poté přišel do Francie a pak do Itálie, kde založil kláštery Annegrey, Luxeuil, Fontaine a nakonec Bobbio, v němž zemřel. Pramenem k jeho životu je jednak jeho životopis od mnicha kláštera v Bobbio Jonáše (Jonas de Bobbio nebo de Susa, tj. Segovia) *Vita s. Columbani auctore Iona* (čítanka, 12). Jeho literární dílo se zachovalo neúplně a jeho pravost není nesporná.

Pravděpodobně je jeho dílem soubor kázání s titulem *Instructiones*. Pro mnichy v Luxeuil sestavil soubor pravidel klášterního života, *Regula monachorum*, což je jediná dochovaná stará irská řehole, cenná pro poznání irského mnišství (pravděpodobně je hodně závislá na reguli bangorského kláštera). Další klášterní předpisy a pokyny obsahuje *Regula coenobiorum*. Zachovalo se také 6 listů.

Poesie: Od Columbana máme dále přibližně stejný počet básnických kusů. Jsou asketicky laděné a zajímavé jsou svými formami: používá metra ve své době nezvyklá, verše skládá v časovém systému, s čímž se běžně setkáváme až o několik generací později (viděli jsme, že celá irská hymnografie je výlučně rytmičká, přízvučná). Columbanus dovedně používá starších básnických textů, najdeme u něj doslovné citace z klasických římských básníků.

Gildas Sapiens (504-570)

Tento první historik Britů píše v době saského nájezdu, v polovině 6. stol., *De excidio conquestuque Britanie*. Spis se skládá ze dvou částí a je mu předaslán prolog, v němž autor nařiká nad osudem své vlasti a mluví o vinách lidu, králů, světských i duchovních osob. V první části podává Gildas na základě starší historiografie dějiny Británie od odchodu římského vojska do své doby (je zde i pasáž, která mohla být historickým jádrem artušovské ságy), ve druhé, podstatně delší části, se vrací ke kritice poměrů na britských ostrovech a označuje je za důvod božího trestu, saského vpádu.

Adamnanus (623/4 – 704)

Adamnanus byl mnichem v klášteře Iona a byl příbuzný s jeho zakladatelem, Columbou Starším (Columcille), jeho dílem vyvrcholila hagiografie tohoto období. V posledních letech 7. století sepsal život zakladatele kláštera, *Vita sancti Columbae*. Spis má svéráznou strukturu, je uveden dvěma prology, následuje šest knih: první prolog se obrací na čtenáře a ohlašuje autorský záměr, druhý podává stručný přehled Columbova života do jeho příchodu do Hy. První kniha přináší Columbova prorocství, druhá jeho zázraky, třetí vidění, čtvrtá až šestá líčí světcův život a působení v klášteře Iona až do jeho smrti. – Ačkoli je *Vita Columbae* hagiografickým spisem a nese legendistické rysy, je hlavním a celkem spolehlivým pramenem ke Columbovu životu. Autor navazuje mnohem těsněji než jiní ostrovní autoři na tradici kontinentální hagiografie (Sulpicius Severus, Řehoř Veliký).

Columbův legendistický životopis psal Adamnanus ke sklonku života, mnohem dříve (kolem roku 670) sepsal cestopis o putování do Svaté země ve třech knihách, *De locis sanctis*. Místa, které popisuje, Konstantinopol, Alexandrii a Palestinu, Krétu ani Sicílii nenavštívil, spis je zpracováním cestovatelských zážitků galského biskupa Arculfa, který se při návratu ze Svaté země zastavil v klášteře Iona a o své cestě vyprávěl. Proto také ve středověkých rukopisech, které svědčí o hojném rozšíření a oblibě tohoto textu, najdeme cestopis pod titulem „Arfulfus“ nebo „Liber Arculfi“. Adamnanus se na Arculfovy zprávy kriticky nespolehal a některé jeho údaje si ověřoval v knihách klášterní knihovny – u Hieronyma, v kronikářském díle Sulpicia Severa a dokonce v latinském zpracování *Židovské války* Josepha Flavia.

Aldhelm z Malmesbury (asi 639-709): pocházel z královské rodiny a dostalo se mu prvotřídního vzdělání, jeho učitelem byl v klášteře v Malmesbury Mailduf, zakladatel a (eponymos) tohoto kláštera. Poté přišel do Canterbury, kde získal důkladné základy literárního vzdělání a mimořádně obsáhlé všeobecné znalosti. Roku 675 po Maildufově smrti se stal opatem v Malmesbury (byl i biskupem v Salisbury), kde ve svých sedmdesáti letech zemřel a byl pochován. Anselm hrál rozhodující úlohu ve vztazích mezi oběma ostrovy. Měl podstatnou zásluhu na tom, že se Británie kulturně osamostatnila vzhledem k Irsku, nebylo již třeba chodit do Irska na zkušenou. Aldhelm tak může být považován za zakladatele vlastní anglické kultury. Je pro něj charakteristické, že mu bylo celoživotní potřebou a náplní vyučování, a z toho důvodu je i největší část jeho díla didaktická.

Jeho prvotinou je spis, obvykle citovaný jako *Epistula ad Acircium*, původním plným

titulem *De metris et enigmatibus ac pedum regulis*. Úvodem mluví autor o sedmi svobodných uměních, hlavním obsahem spisu je dialog mezi učitelem a žákem, v němž Aldhelm podává úvod do verše a měření slabik. Příklady, které pro názornost výkladu uvádí, ukazují na úctyhodnou sečtělou v latinské světské (klasické, pohanské) i křesťanské poezii. Doprostřed tohoto pojednání vložil Aldhelm sbírku stovky hádanek (*čítanka, 13*). Navazuje zde na sbírku hádanek afrického latinského autora 5. století Symphosia (počet hádanek, totiž sto, pak respektují téměř všichni autoři tohoto žánru ve středověku), po Aldhelmovi se naopak později věnuje hádankám Tatuinus (viz dále).

Nejpopulárnějším Aldhelmovým spisem je další dílo s poučným záměrem, *De virginitate (De laudibus virginum)*. Existuje ve dvou verzích, starší prozaické a mladší metrické. Chválí a doporučuje panenství, které autor staví nad všechny ctnosti, a podává řadu příkladů z Bible i z prvních staletí křesťanství. Mimo jiné zde čteme příběh, známý v pozdějším Hrosvitině zpracování ve hře *Dulcitus* (Hrosvita Adhelmovu verzi neznala, oba, Anselm i Hrosvita, čerpali nezávisle na sobě z legendy ve *Vitae patrum*.) – Básnické zpracování tohoto spisu má asi 2900 hexametrů, je to převyprávění prozaické předlohy, je ale rozšířeno o pasáž o ctnostech a o jejich boji s neřestmi; zde byla předlohou Prudentiova *Psychomachia*. Tato část spisu (od v. 2446) se ve středověku tradovala samostatně jako *De octo vitiis principalibus*.

Aldhelm skládal také drobnější příležitostnou poezii v hexametrech, většinou sakrální nápisy pro chrámy a oltáře. Z jeho korespondence se dochovalo pouze 13 dopisů.

Beda Venerabilis (Ctihodný) (672/3-735)

Zatímco o Aldhelmovi mluvíme jako o zakladateli anglosaského básnictví, Bedu můžeme považovat za otce anglosaské historiografie. V sedmi letech byl poslán do kláštera ve Wearmounthu, kde získal dobré vzdělání, později přešel do kláštera sv. Pavla v Jarrow, kde pak sám působil jako učitel po celý život, zde také zemřel a byl pochován. Jeho pověst zastínila slávu Aldhelmovu; úctu, které se Beda v dalších dobách těšil, nejlépe vystihuje přívlastek „Venerabilis“ (v titulatuře vyhrazený nejvýše postaveným duchovním osobám), kterým jej označuje už raný středověk, ač Beda byl a zůstal prostým mnichem.

Byl to pozoruhodně všestranný autor, určitě byl nevdělanějším mužem své doby, ve své literární činnosti se dotkl snad všech oblastí tehdejšího vědění. Máme od něj dějepisná díla, teologické, matematické a přírodopisné spisy, osvědčil se jako znalec gramatiky a metriky i jako básník. Latinu ovládal stejně spolehlivě jako svou mateřštinu a byl důkladně obeznámen s antickou literaturou. Na konec svého hlavního spisu, dokončeného ke sklonku

života, *Historia ecclesiastica gentis Anglorum*, připojil Beda sám stručný autobiografický text a cenný obsáhlý seznam svých děl, i když neúplný.

Je znám na prvním místě svou ***Historia ecclesiastica gentis Anglorum***, která v pěti knihách podává církevní i politické dějiny Anglie od Caesarova přistání v Británii do roku 731. V úvodu (I,1-22) vypráví o nejstarších dějinách Anglie až do příchodu benediktinského mnicha Augustina na anglickou půdu roku 596. Touto událostí podle Bedy začínají vlastní církevní dějiny Anglie, které od tohoto bodu podává velmi podrobně. Opírá se přitom o spolehlivé prameny a velmi svědomitě s nimi pracuje; používá Plinia, Solina, Isidora, Iordana, Řehoře Tourského, Gildase, zná také staré lidové písně. Podle údajů ve Vulgátě předatoval důležité biblické události, poprvé v praxi použil datování od narození Ježíše Krista, jehož výpočet převzal od Dionysia Exigua. Tento způsob letopočtu se prosadil díky anglosaské misii a autoritě Bedy Ctihodného a jeho kronika má důležitost i v tomto ohledu. Už na konci 9. století byla přeložena do staré angličtiny (*čítanka, 14*).

gramatické učebnice:

De orthographia je abecedně uspořádaný glosář s údaji o významu slov a jejich použití.

De metrica ratione je sbírka příkladů různých veršových forem s vysvětlivkami. Důležité je, že se zde Beda snaží jako první učenec vyrovnat s rozdíly mezi metrickou a rytmičnou poezií a vysvětlit je i na příkladech. Pokud uvádí příklady, hledá je u křesťanských básníků, nahrazuje příklady pohanských autorů, které zřejmě uváděla jeho předloha. Tímto spisem a svou autoritou založil Beda středověkou tradici, kdy se jako školní příklady ve školách uváděli již křesťanští, nikoli jako dříve antičtí autoři.

De schematibus et tropis (Sacrae Scripturae) podává vysvětlení rétorických figur, které se objevují v Bibli, a to opět spolu s příklady.

chronologie a kalendář jsou disciplíny, do jejichž vývoje se Beda rovněž výrazně zapsal (viz i výše u výkladu o *Historia ecclesiastica*):

De temporibus je příručka o počítání času a o úsecích, na něž se čas dělí, spisek obsahuje také stručný výčet nejdůležitějších událostí, kroniku světových dějin, později samostatně opisovanou s titulem *Chronica minora*. Naproti tomu traktát ***De temporum ratione***, který rovněž obsahuje takovýto kronikářský úsek, byl samostatně tradován jako *Chronica maiora*. Především se zde ale poprvé objevuje výklad, doplněný obrázky, o používání prstů (a ruky – v jaké poloze je k tělu) k vyjádření čísel od 1 do milionu. Tento výklad se ve středověku tradoval i samostatně jako *De computo vel loquela digitorum* a využíval se ve školách. V dalších kapitolách se pojednává o úsecích, do kterých lidé člení čas (den, měsíc, rok), o slunečním a měsíčním cyklu apod.

De natura rerum je stručným nárysem kosmologie, spolu s kosmickými, podnebnými a povětrnostními informacemi podává i geografii, popis země. Autor užívá Isidorova spisu *De natura rerum*, ale i Plinia (*Naturalis historia*).

hagiografie: starší hagiografické látky Beda nově zpracovával jak ve verších, tak v próze, přičemž se často snažil o přesné vyličení života, nikoli o tzv. hagiografickou interpretaci (pojem, který zavedl Brunhölzl). Do této skupiny Bedových spisů patří především hagiografický epos o životě sv. Cuthberta (+687), mnicha-poustevníka a biskupa, oblíbeného divotvorce, *Vita Cuthberti metrica*. Bída zde v asi 1050 hexametrech zpracoval o málo starší prozaický anonymní Cuthbertův životopis a vytvořil tak Británii protějšek k *Vita sancti Martini* Venantia Fortunata. Později se Beda věnoval Cuthbertově hagiografii ještě jednou, prozaickou *Vita Cuthberti*.

teologie: Beda Venerabilis se věnoval v první řadě exegezi a může se o něm říci, že byl nejlepší a největší vykladač Bible od patristických dob, exegezi podrobil asi polovinu knih Nového zákona a třetinu knih Zákona starého. Význam jeho exegezí spočívá především v jejich působení na další věky. Klášter Jarrow byl dobře vybaven patristickou literaturou, která byla pro Bedu vydatným zdrojem, jehož však užíval kriticky. Bedova sláva a autorita jako exegety byla tak silná, že se pod jeho jménem traduje velké množství biblických výkladů a komentářů, které mu nepatří; je však obtížné autorství určit nebo vyloučit s jistotou.

poezie: kromě uvedené epické *Vita Cuthberti metrica* Beda zanechal více básnických skladeb, rovněž v metrickém prozodickém systému, o jejich kvalitě se však odborná literatura vyjadřuje rezervovaně, mluví o nich jako o průměrných školských výtvorech. Za zdařilé se považují skladby obsažené v *Liber hymnorum*.

Bonifatius (Winfrith, Winfrid) (cca 675-754)

Winfrid pocházel z Británie, řádové jméno (byl benediktinským mnichem) Bonifatius přijal v Římě, když jej papež Řehoř II. v roce 671 pověřil apoštolskou misí. Vzdělání získal a pak učitelsky působil v několika anglických kláštřích, asi ve svých čtyřiceti letech se vydal na misijní cestu do Fríska; působil i v jiných oblastech dnešního Německa (v Hesensku, v Durynsku) i jako organizátor církevního života, dokonce v biskupském i arcibiskupském úřadě. On sám nebo jeho pomocníci založili v dnešním Německu několik kláštřů, z nichž nejvýznamnější je klášter ve Fuldě (744). Touto činností následoval příkladu svých předchůdců, irských a anglosaských mnichů, kteří přijali jako životní úkol misii, označovanou

peregrinatio pro Christo. 5. června 754 byl spolu se svými průvodci uprostřed misijní práce ve Frísku zavražděn, je pochován ve fuldském klášteře.

Bonifác je znám především jako apoštol Německa, oproti tomuto působení ustupuje jeho literární činnost do pozadí. Měla veskrze didaktický charakter a věnoval se jí v prvním období svého života, ještě za pobytu v anglosaských klášterech.

Ars grammatica, kompilace z pozdně antických gramatik, především za použití Donata, zajímavá tím, že jako první podává paradigmatu slovesných konjugací v podobě tabulek. ***Caesurae versuum*** je krátký traktát o metrice, o přízvuku, o arsi a tezi, asi na základě Aldhelmova výkladu *De metris, enigmatibus et pedum regulis*. Z těchto gramatických textů je zjevné, že i Bonifác četl velké množství antických textů. V Aldhelmově díle pokračuje Winfrid také sbírkou hádanek, ***Aenigmata***, v různých rozměrech metrické prozodie. Zatímco Aldhelm se ve svých hádankách zabýval božím stvořitelem, podává Winfrid výklady o ctnostech a neřestech: v každé hádance mluví příslušná ctnost nebo neřest (je jich po deseti) v přímé řeči; nadepsány jsou např. „Veritas ait“, „Spes fatur“ a kromě toho má každá hádanka jméno příslušné ctnosti nebo neřesti v akrostichu. Hádankám je předeslána krátká veršovaná předmluva, kde jsou ctnosti a neřesti popsány jako jablka stromu života a stromu smrti.

Pod Winfridovým jménem se dochovala také sbírka listů, ***Epistulae***. Získáváme z nich informace o církevním dění i o životě lidí této doby, ale také o Winfridově misionářské práci. Jeden z těchto listů (z roku 716), adresovaný abatyši Eadburze (Eadburg) popisuje vidění neznámého mnicha z kláštera Much Wenlock.

Tatuinus (Tatwine) (+734)

Tatuinus, Bedův a Bonifatiův současník, byl od roku 731 do své smrti v roce 734 arcibiskupem v Canterbury. Podobně jako jeho současníci i on sepsal ***Ars grammatica*** (nebo ***Ars Tatuini***) i ***Aenigmata***, čtyřicet hádanek, které chtějí představit zásady křesťanské víry, zajímavé je ale, že věnují pozornost také nástrojům, které tyto zásady zaznamenávají a uchovávají:

I. De philosophia, II. De fide, spe et caritate, III. De historia et sensu et morali et allegoria, IV. De litteris, V. De membrano, VI. De penna, Následují křesťanské liturgické reálie – *VII. De tintinno, VIII. De ara, IX. De cruce Christi, X. De recitabulo* atd. (čítanka, 15)

Pokračovatel jménem Eusebius k nim přidal dalších 60, aby se dosáhlo čísla 100, které v hádankách zavedl již Symposius a po něm Aldhelm. Tyto Eusebiovy hádanky jsou prozaické, a ač začínají teologickými výklady, pokračují popisy živočichů, mezi nimiž jsou i fantastická monstra a obludy, plazi a draci. Projevuje se zde zvláštní záliba anglosaských autorů ve fantastické zoologii. Totéž pozorujeme v ***Liber monstrorum***: je to traktát v próze, vzniklý patrně v Malmesbury a pravděpodobně sepsaný některým Aldhelmovým žákem.

Cosmographia, Aethicus Ister

je jedním z nejvýznamnějších zeměpisných traktátů raného středověku. Jde o pseudoepigraf, vydává se za výtah z textu autora jménem „Hieronymus presbiter“, překladu z řečtiny. Začíná kosmologickým popisem stvoření světa a pokračuje popisem cesty učeného cestovatele jménem Aethicus celým tehdy známým světem. Výklad je proložen četnými odbočkami – vypráví se o Alexandru Velikém, jsou popsány různé neznámé národy Asie a fantastická zvířata dalekých krajin. Text je znám teprve do poloviny 19. století a dodnes není jasné, jakého je původu. Někteří badatelé jej kladou do Itálie, jiní se domnívají, že jeho autorem je irský mnich Virgil (Ferghilo, +784), biskup v Salzburgu.

Navigatio Brendani

Je jednou z nejzajímavějších a nejcharakterističtějších ukázek irské literatury této doby, možná jde o latinskou adaptaci původně lidového vyprávění. Titulní postava spisku, irský opat Brendan, je historickou osobností, ve 2. pol. 6. století založil na britských ostrovech několik klášterů. *Navigatio* popisuje jeho plavbu spolu s průvodci-mnichy do Zaslíbené země svatých, která má být kdesi v západních mořích. Po cestě se mniši setkají s nejrůznějšími zázračnými úkazy a čeká je mnoho dobrodružství: setkají se třeba s obrovskou velrybou, na jejímž hřbetě slaví bohoslužby, přijdou na ostrov chrlící oheň, spolu s hejnem zbožných a zpěvných bílých ptáků chválí na jiném ostrově Boha v čas Letnic, setkají se s Jidášem, odpykávajícím si na jakémsi ostrově pekelný trest (*čítanka, 16*).

Žánrové zařazení skladby je velmi sporné: má v první řadě hagiografický ráz, vyznačuje se vzdělavatelnou tendencí, můžeme ji číst jako cestopis (lze v ní sledovat irskou zkušenost s *peregrinatio pro Christo*), je plná fantastických a strašidelných pohádkových motivů i postav a vstupuje do ní líčení zázvěti, jaké známe z vizionářské literatury. Popularita skladby byla mimořádná, *Navigatio* se četla v celé Evropě, je dochována ve stu rukopisech a byla ve středověku přeložena do mnoha jazyků.

PODROBNĚJŠÍ OBSAH *Navigatio Brendani* podle Fr. Brunhölzla:

Svatý Brendan pocházel ze staré irské rodiny a byl opatem prý tří tisíců mnichů v klášteře Údolí zázraků, když jej navštívil jeho synovec opat Barinthus; ten mu vyprávěl o svém žáku jménem Mernoc, který žil se svými mnichy na ostrově Deliciosa; Barinthus jej jednou vyhledal a vydali se spolu na cestu do zaslíbené země svatých (*in terram repromissionis sanctorum*) daleko na Západě, odkud se po čtrnácti dnech (ve skutečnosti trvala tato cesta celý rok, který strávili zcela bez potravy) vrátili na ostrov Deliciosa. To inspirovalo Brendana k tomu, že se spolu se čtrnácti druhy vydal s vlastnoručně postavenou lodí na zámořskou plavbu.

Na začátku plavby se k cestovatelům přidali ještě další tři a všichni se vydali za pomoci plachet a vesel severozápadním směrem (*contra solstitium aestivale*), a po čtyřiceti dnech, když jim již došly zásoby potravy, spatřili cestující na severu velký skalnatý ostrov. Zde přistáli a vedeni psem, který se k opatu připojil jako ke svému pánu, došli do liduprázdného města, kde pro ně bylo připraveno zaopatření i hostina. Když už spali, spatřil opat ďábelské zjevení: před jedním z mnichů, kteří se k nim přidali, tančil černoch. Opat se vrhl na zem a

modlil se za mnichovu duši. Po třech dnech se pak chystali k odjezdu, a tu z onoho mnicha vyšel ďábel, který v něm sídlil po sedm let, opat předvídal mnichovu smrt, podal mu svátost oltářní a mnichova duše se před očima všech vznesla do nebe. Mezitím jim jakoby zázrakem neznámý mladík přinesl na loď zásoby potravy, aby nemuseli trpět hladem. Na dalším ostrově potom spatřili stádo ovcí velikých jak krávy. O Velikonocích přistáli na nízkém holém ostrově s plochým břehem; zde slavili mši. Ostrov se pak ale dal do pohybu, všichni utekli zpět na loď a od opata se dověděli, že to nebyl ostrov, ale Jasconius, největší vodní obluda. Dospěli pak k jakémusi ostrovu a na něm uviděli pramen, u něhož stál velký strom a na něm hejno bílých ptáků. Jeden z nich přiletěl k lodi a řekl jim, že při pádu andělů oni spadli z nebes s nimi, ale nevinně. Brendan že má za sebou jeden rok plavby, čeká je ale ještě šest let, a že všechny tyto zbývající Velikonoce má slavit s nimi, s ptáky. Ti denně zpívali hodinky a mniši s nimi zůstali až do Letnic. Prožili potom několik nebezpečných dobrodružství, až na jedné skále spatřili sedět Jidáše, který trpěl pekelná muka a v některých svátečních dnech si od nich směl odpočinout. Nakonec se dostali do země, kde viděli ve velkém množství krásné květy a drahokamy, a kde jim mladík, který je přivítal, ukázal na druhé straně řeky onu zaslíbenou zemi, kterou mohou spatřit, ale přes řeku k ní nesmějí. – Pak nastoupili zpáteční cestu do svého kláštera, kde Brendan krátce nato zemřel.

Pokud se v této kapitole objevují autoři nebo anonymní díla významněji zasahující do 8. století, jsou to s málo výjimkami (pokračování Fredegara, *Liber historiae Francorum*, Virgil, Ardeo z Freisingu; *Cosmographia*?) postavy a díla ostrovní. Na pevnině je literární život tohoto období chudý: v Galii došlo k rozpadu základního literárního nástroje, spisovného latinského jazyka; Pyrenejský poloostrov je pod arabskou nadvládou; v Itálii sice nenajdeme výraznější literární osobnosti, kontinuita je zde však zachována jednak proto, že nedochází ke kontaminaci jazyka zvenčí, z jiného jazykového prostředí (i když tzv. vulgární, lidová latina, vítězí nad antickou spisovnou normou), jednak díky proměně gramatických a rétorických škol ve školy klášterní; specificky v Galii, na území dnešního Německa a Francie, se literární život plně znovu probudí až s nástupem tzv. karolinské renesance, a to právě zásluhou základů, které položili anglosaští autoři. V dalším výkladu uvidíme, že právě z Británie přišel na císařův dvůr Alcuin, nejvýraznější představitel Karlovy kulturní obnovy. Ta však nenastupuje náhle rokem 800: s reorganizací školství začíná už od roku 750 Pippin Krátký.

ČÍTANKA

9.

Columba (Colum Cille), *Altus Prosator*

1.

Altus prosator, vetustus
Dierum et ingenitus
Erat absque origine
Primordii et crepidine,
Est et erit in saecula 5
Saeculorum infinita;
Cui est unigenitus
Christus et sanctus spiritus
Coaeternus in gloria
Deitatis perpetua. 10
Non tres deos depromimus,
Sed unum Deum dicimus
Salva fide in personis
Tribus gloriosissimis.

23.

Zelus ignis furibundos
Consumet adversarios
Nolentes Christum credere 270
Deo a patre venisse.
Nos vero evolabimus
Obviam ei protinus
Et sic cum ipso erimus
In diversis ordinibus 275
Dignitatum pro meritis
Praemiorum perpetuis
Permansuri in gloria
A saeculis in saecula.

Anal. hymn. LI, 275, 278.

10.

Liber hymnorum

Sancte sator suffragator,
Legum lator, largus dator,
Iure pollens, es qui potens,
Nunc in aethra firma petra.

Anal. hymn. LI, 299.

11.

Versiculi familiae Benchuir (chvála kláštera)

2.

Navis nunquam turbata,
Quamvis fluctibus tona,
Nuptiis quoque parata

Regi Domino sponsa.

3.

Domus deliciis plena,
Super petram constructa,
Necnon vinea vera,
Ex Aegypto transducta.

4.

Certe civitas firma,
Fortis atque munita,
Gloriosa ac digna,
Supra montem posita.

Anal. hymn. LI, 356.

12.

Jonas, *Vita Columbani*

17. De prohibita ursi esca et copia frumenti horreo aucta et panum multiplicationem.

Eodemque in tempore actum est, ut per densa saltus vipurna fructicum solitudinis amator, quae propter Fredemungiacas calmen erat, vir Dei ambularet, repperitque cadaver cervi, quem luporum feritas peremerat, ursum devorare velle, cuius iam sanguinem lambens exiguam carnis partem voravisset. Ad quem vir Dei accessit, increpans, ne corium, quod ad usus calciamentorum necessarium erat, lederet. Tunc bestia, oblita ferocitate, mitis esse coepit, et contra naturam absque murmure blandiens atque colla submittens, cadaver reliquit. Quod vir Dei ad fratres rediens indicavit, in eo loco ut irent et e cervi cadaver corium avellerint. Abeuntes ergo fratres, repperiunt undique rapacium alitum procul multitudinem abesse nec cadaver supra viri Dei interdictum accedere audere, diuque expectantes a longe, si vel fera vel avis audaci conatu prohibitae escae urgueretur praedam capere, conspiciunt ad odorem cadaveris adventare, et procul adstantes, acsi mortiferum aliquid ac letale deviare et celeri fuga omittere.

Monumenta Germaniae Historica. Scriptores rerum Merovingicarum IV. Ed. B. Krusch. s. 83.

13.

Aldhelm z Canterbury, *Epistula ad Acircium*

1. (XII.) Terra

Altrix cunctorum, quos mundus gestat, in orbe
Nuncupor (et merito, quia numquam pignora tantum
Improba sic lacerant maternas dente papillas),
Prole virens aestate, tabescens tempore brumae.

*Já žívím všechny lidi, kde kteří na světě žijí,
živnou mne nazývají, a právem, vždyť nevděčné děti
jinde mateřská ňadra tak neplení, jak mně se to děje.
Bohatá potomstvem v létě, a v zimě jsem ochablá celá.*

2. (XIII.) Ventus

Cernere me nulli possunt nec prendere palmis,
Argutum vocis crepitum cito pando per orbem.
Viribus horrisonis valeo confringere quercus;
Nam superos ego pulso polos et rura peragro.

*Nikdo mne nemůže spatřit, tím méně zachytit rukou.
Po celém světě náhle a prudce já hlasem svým zvučím.
Svoji děšivou silou dub nalomím, to je mi hračkou,
Umím dosáhnout nebes, i dole se proháním polem.*

99. (CL) Camellus

Consul eram quondam, Romanus miles equester
Arbiter imperio dum regni sceptrā regebat;
Nunc onus horrendum reportant corpora gippi
Et premit immensum truculentae sarcina molis.
Terreo cornipedum nunc velox agmen equorum,
Qui trepido fugiunt mox quadripedante meatu,
dum trucidis aspectant immensos corporis artus.

Monumenta Germaniae Historica. Auctores antiquissimi. Ed. R. Ehwald. s. 99-100, 145.

14.

Beda Venerabilis, *Historia ecclesiastica gentis Anglorum, l. II, c. 1*

Nec silentio praetereunda opinio, quae de beato Gregorio traditione majorum ad nos usque perlata est... Dicunt, quia die quadam cum advenientibus nuper mercatoribus multa venalia in forum fuissent conlata, multique ad emendum confluxissent, et ipsum Gregorium inter alios advenisse, ac vidisse inter alia pueros venales positos, candidi corporis ac venusti vultus, capillorum quoque forma egregia. Quos cum aspiceret, interrogavit, ut aiunt, de qua regione vel terra essent adlati. Dictumque est quod de Brittania insula, cujus incolae talis essent aspectus. Rursus interrogavit utrum iidem insulani Christiani an paganis adhuc erroribus essent implicati. Dictumque est quod essent pagani. At ille intimo ex corde longa trahens suspiria: „Heu, proh dolor!“ inquit, „quod tam lucidi vultus homines tenebrarum auctor possidet tantaque gratia frontispicii mentem ab interna gratia vacuam gestat!“ Rursus ergo interrogavit, quod esset vocabulum gentis illius. Responsum est, quod Angli vocarentur. At ille: „Bene,“ inquit, „nam et angelicam habent faciem et tales angelorum in caelis decet esse coheredes. Quod habet nomen ipsa provincia, de qua isti sunt adlati?“ Responsum est, quod *Deiri* vocarentur iidem provinciales. At ille: „Bene,“ inquit, „Deiri, de ira eruti, et ad misericordiam Christi vocati. Rex provinciae illius quomodo appellatur?“ Responsum est, quod *Aella* diceretur. At ille adludens ad nomen ait: „*Alleluia*, laudem Dei Creatoris illis in partibus oportet cantari.“

J.-P. Migne. Patrologiae Cursus Completus. Series Latina. Vol. 95,80-81.

15.

Tatuinus (Tatwine), *Aenigmata*

1. De philosophia

Septena alarum me circumstantia cingit,
Vecta per alma poli quis nunc volitare solesco,
Abdita nunc terrae penetrans atque ima profundi.
Sum Salomone sagacior et velocior euro,

5 Clarior et Phoebi radiis, pretiosior auro,
Suavior omnigena certe modulaminis arte,
Dulcior et favo gustantum in faucibus aeso.
Nulla manus poterit nec me contingere visus;

Cum presens dubio sine me quaerentibus adsto.
10 Mordentem amplector, parcentem me viduabo.
Est felix mea qui poterit cognoscere iura;
Quemque meo natum esse meum sub nomine rebor.

2. De spe, fide (et) caritate

Una tres natae sumus olim ex matre sagaci.
Est felix, eius liceat cui cernere formam
Reginae, fausto semper que numine regnat.
Solifero cuius thalamus splendore notescit.

5 Cernere que nullus nec pandere septa valebit,
Maternis quis nec poterit fore visibus aptus,
Nostris ni fuerit complexibus ante subactus.

21. De malo

Est mirum ingrato cunctis quod nomine dicor,
Cum rarum aut dubium qui me sine vivere constat,
Nec ego privatim constare bono sine possum:
Certum namque bonum si dempserit omne, peribo,

5 Iam mihi nulla boni innata est substantia veri.

Corpus Christianorum. Series Latina. 133. Ed. F. Glorie, Turnholti 1968

16.

Navigatio sancti Brendani

25. Igitur sanctus Brendanus cum navigasset contra meridiem iter septem dierum, apparuit illis in mare quedam formula quasi hominis sedentis supra petra, et velum ante illum a longe quasi [mensura] unius sagi, pendens inter duas furcellas ferreas, et sic agitabatur fluctibus sicut navicola solet quando periclitatur a turbine. Alii ex fratribus dicebant quod avis esset, alii navim putabant. Vir Dei cum audisset eos intra se conferentes talia, ait: „Sinite ontendere. Dirigite cursum navis usque ad illum locum.“

Cum vero vir Dei illuc appropinquasset, restiterunt unde in circuitu quasi coagulate, et invenerunt hominem sedentem supra petram hispidum ac deformem, et unde ex omni parte quando effluebant ad illum, percuciebant eum usque ad verticem, et quando recedebant, apparebat illa petra nuda in qua sedebat infelix ille. Pannum quoque, qui ante illum pendebat, aliquando ventus minabat a se, aliquando percuciebat eum per oculos et frontem.

Beatus Brendanus cepit interrogare illum quis esset aut pro qua culpa missus esset ibi seu quid meriti habuisset ut talem penitentiam sustineret. Cui ait: „Ego sum infelicissimus Judas atque negociator pessimus. Non pro merito habeo istum locum sed pro misericordia ineffabili Jhesu Christi. Non mihi computatur penalis iste locus sed pro indulgentia Redemptoris propter honorem dominice resurrectionis.“ Nam erat dies dominicus tunc. „Mihi enim videtur, quando sedeo hic, quasi fuissem in paradiso deliciarum propter timorem tormentorum que futura sunt mihi in hac vespera. Nam ardeo sicut massa plumbi liquefacta in olla die ac nocte in medio montis quem vidistis. Ibi est Leviathan cum suis satellitibus. Ibi fui quando deglutivit fratrem vestrum, et ideo erat infernus letus ut emisisset foras flammam ingentes, et sic facit semper quando animas impiorum devorat. Meum vero refrigerium habeo hic omni die dominico a vespera usque ad vesperam, et in Nativitate Domini usque in Theophaniam et a Pascha usque in Pentecosten et in Purificatione Dei Genitricis atque Assumpcione. Postea et antea crucior in profundo inferni cum Herode et Pilato et Anna et Kaipha. Idcirco adiuro vos per Redemptorem mundi ut intercedere dignemini ad Dominum Jhesum Christum ut habeam hic potestatem esse usque ad ortum solis cras, ne me demones in adventu vestro crucient

atque deducant ad malam hereditatem quam comparavi malo precio.“ Cui sanctus Brendanus ait: „Fiat voluntas Domini. Hac nocte non eris morsus demonum usque mane.“

Navigatio Sancti Brendani Abbatis from Early Latin Manuscripts. Ed. Carl Selmer. University of Notre Dame Press 1959. s. 65-67.